

DE RAZZIA

Leesexemplaar

TIMMIE VAN DIEPEN

DE **RAZZIA**

P E L C K M A N S

INHOUD

PROLOOG

9

IN DE DORSTIGE HERTEN

17

DE VERGISSING

29

DE IJSSCHOTS

47

DE BRAND

75

DE FOTO

105

DE BOOMGAARD

141

HET BLOEDSPOOR

159

DE FATALE ZONDAG

195

DE BANDIETENHERBERG

221

DE RING

251

DE BEVRIJDING

277

DE LAATSTE GOK

305

DE RECHTBANK

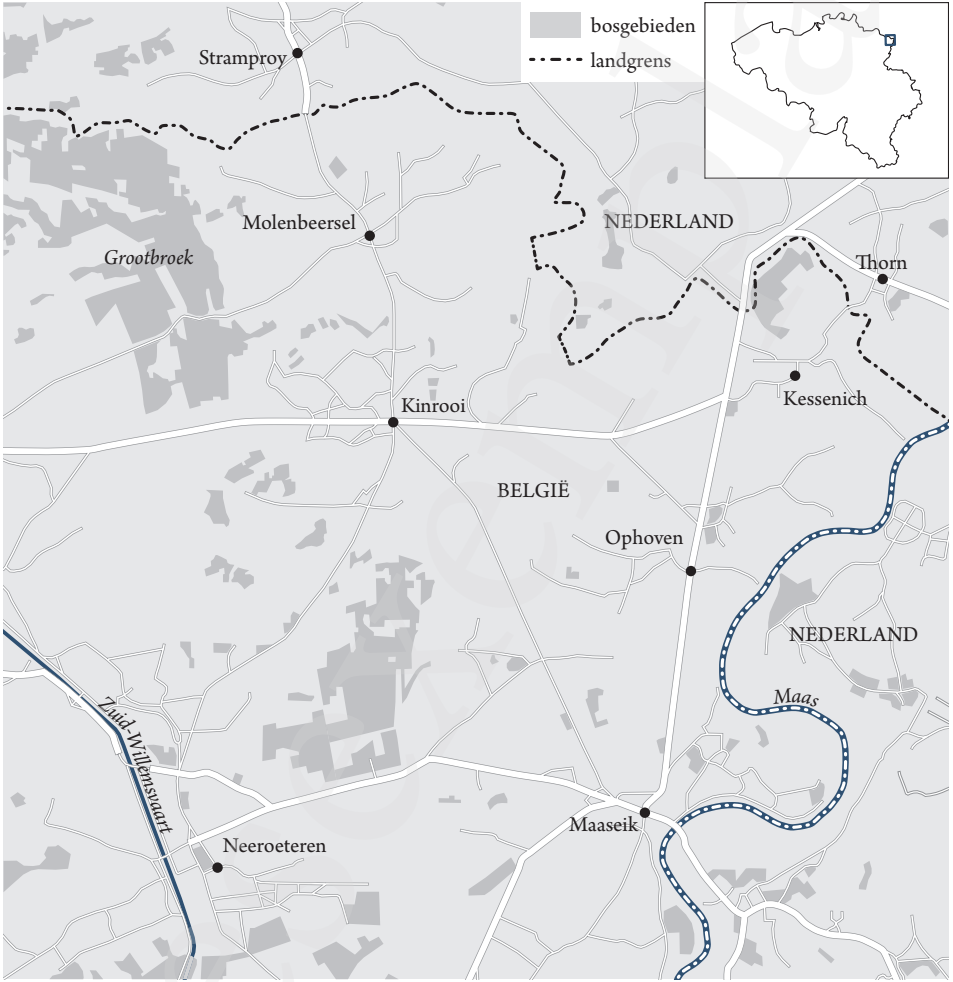
327

EPILOOG

365

DANK EN VERANTWOORDING

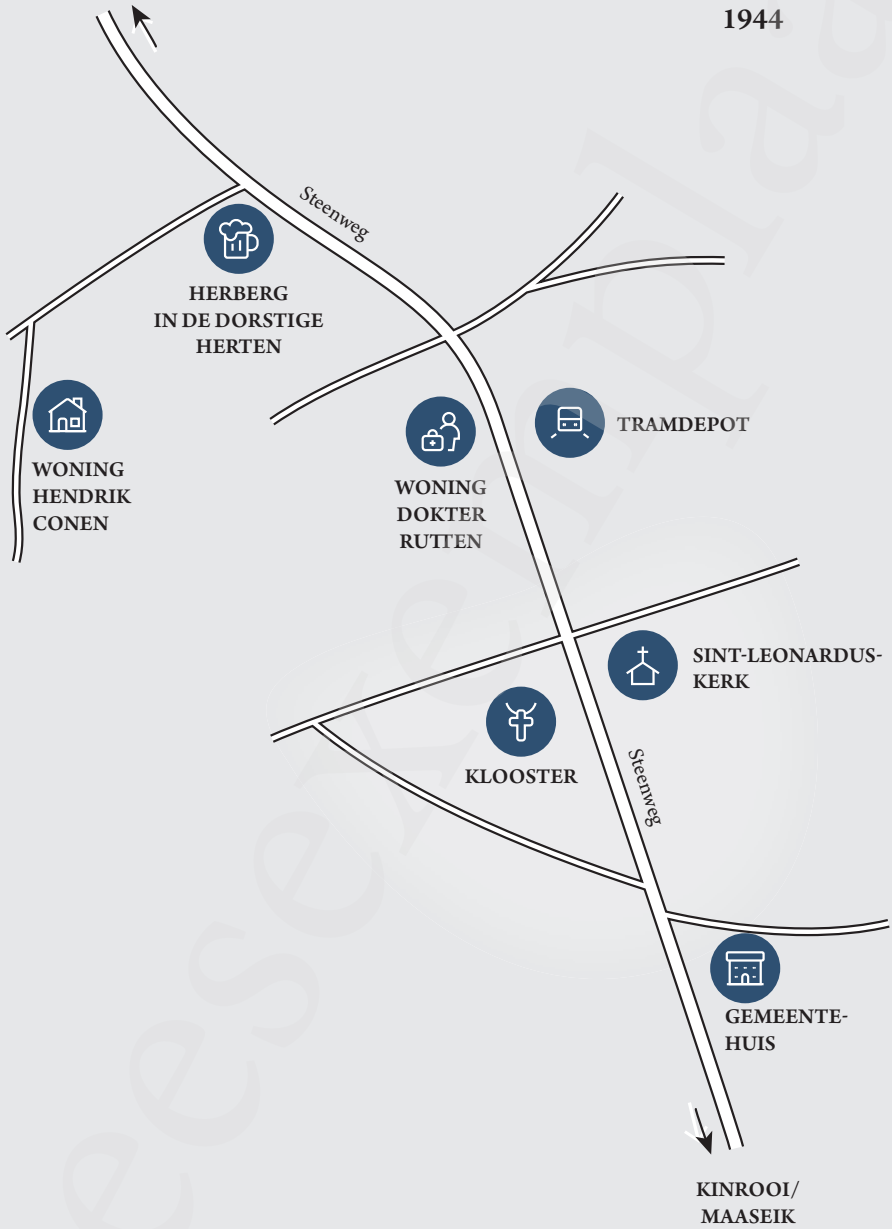
371

WEERT (NL)

MOLENBEERSEL

1944

PROLOOG

Leesexemplaar

Slechts één keer sprak ze over de razzia.

Het was een vrijdagavond eind jaren 90. Ik was een jaar of tien, hooguit twaalf. Met mijn blauw-gele BMX was ik naar de lokale bibliotheek gereden. Tegen de regels in sloop ik er iedere week naar de volwassenenafdeling op de bovenverdieping. Daar had ik die week het boek *Oorlog tussen Maas en Kempen* gevonden. Op de cover stond een man in een overall, die zittend in een veld een radio bediende. Binnenin stonden tientallen oorlogsverhalen uit de buurt. En foto's, veel foto's. Pas toen ik 's avonds in bed het boek doorbladerde, stootte ik op een verhaal dat zich afspeelde in Molenbeersel, het dorp van mijn familie. Bij de korte beschrijving stonden de portretten van vijf mannen met dezelfde achternaam: Dirkx. Dat was de achternaam van mijn grootmoeder.

Bij mijn eerstvolgende bezoek kon ik haar het best zelf om meer uitleg vragen, zo raadde mijn vader mij aan. Die vrijdagavond zat grootmoeder zoals altijd aan de kop van de zware mahoniehouten tafel in de woonkamer. Ik nam de stoel op de hoek, zette mij naast haar en legde het boek zonder iets te vragen voor haar neer. Ik hoopte een spannend oorlogsverhaal te horen te krijgen, maar mijn grootmoeder zweeg. Ze liet haar verrimpelde vingers over de pagina's glijden. Met geluidloze penseelstreken leek ze de foto's bij te kleuren. Dan klapte ze het boek dicht en duwde het zo ver van zich af als ze kon.

Ik keek haar vragend aan, nam het boek er opnieuw bij en bladerde terug naar de bewuste pagina's. In al mijn kinderlijke onschuld voelde ik de spanning niet.

LINKS Willem Dirkx.

‘Wie zijn de vijf mensen op deze foto’s?’

Ze leek even te twijfelen, maar wees dan toch naar de foto van een man met een ronde bril en warrig haar.

‘Dit was mijn vader. Willem’, zei ze zonder haar ogen af te slaan van de pagina.

‘Hij werd doodgeschoten tijdens de oorlog, in het café van zijn ouders, hier in Molenbeersel.’

Ik vermoed dat haar woorden op dat moment niet helemaal tot mij doordrongen. De vader van mijn grootmoeder, mijn overgrootvader, voor een kind is dat een eeuwigheid verwijderd.

‘En de rest?’ vroeg ik.

Ze verschoof haar vinger naar de man naast Willem. Naar een ouder gezicht met een brede snor.

‘Lambert was mijn grootvader, de vader van Willem. Hij werd tijdens dezelfde razzia doodgeschoten. De drie andere foto’s zijn broers van Willem. Nonkels van mij. Ze werden diezelfde dag gearresteerd en overleefden de oorlog evenmin.’

Rond de mahoniehouten tafel vielen de gesprekken heel even stil, maar nog voor ik iets kon vragen werd het onderwerp alweer veranderd. Ik leek de enige die dit verhaal niet kende.

‘Waarom?’, vroeg ik. Waarom vijf mensen uit hetzelfde gezin? Wat hadden ze verkeerd gedaan?

Het was toen dat ze de woorden uitsprak die mij altijd zijn bijgebleven.

‘Het was een vergissing’, zo zei ze.

Ze sprak over ‘het verkeerde huis’ en over mijn familie die ‘er niks mee te maken had’.

Met die cryptische informatie moest ik het doen.

Aanvankelijk stelde ik mij weinig vragen bij die uitleg, maar met het ouder worden veranderde dat. Ik ging geschiedenis studeren en belandde in de journalistiek. Ik las veel over de Tweede Wereldoorlog en ging zelf naar plekken waar conflicten woedden of gewoed

hadden. Steeds vaker moest ik terugdenken aan haar woorden van eind jaren 90.

Vijf mensen van hetzelfde gezin, per vergissing vermoord? Was dat echt wat er gebeurd was? In de Tweede Wereldoorlog kostten verdwaalde kogels en onnauwkeurige bommen honderdduizenden onschuldige mensen het leven. Maar wat er met mijn familie gebeurd is, was geen geval van nevenschade of pech. De schoten waren voor hen bedoeld. Ze waren gericht afgevuurd, tijdens een razzia. Zelfs als het om een vergissing ging, begreep ik niet waarom er niet meer vragen werden gesteld. Zoals: hoe kon het verkeerde gezin het doelwit worden, wie vergiste er zich en wie vuurde dan de fatale kogels af?

Over de oorlog werd na die avond zelden nog gesproken in de familie. Ik durfde mijn grootmoeder er op latere leeftijd ook niet meer mee te belasten. Zeker niet toen haar gezondheid het liet afweten en ik vaak naast haar zat terwijl ze in de sofa lag.

In juni 2013 blies ze haar laatste adem uit. Haar kist werd enkele dagen later tot vooraan in de halfvolle dorpskerk gedragen. Daar, onder het gewicht van de oude gewelven, overviel mij een vreemd gevoel. Het gevoel op een plek te zijn waar het verleden plots zo dichtbij komt dat het lijkt alsof je het aan kan raken. Hier, in deze kerk, misschien wel op de plaats waar ik zat, had zij in 1944 afscheid genomen van haar vader en grootvader. Met haar dood leek het valhek van de geschiedenis onherroepelijk dicht te zijn gevallen. Ik had mijn kans verkeken om vragen te stellen. Als ik te weten wilde komen wat er zich echt had afgespeeld op 22 augustus 1944 bleef er maar één optie over: ik zou zelf op onderzoek moeten gaan.

* * *

In de week na haar begrafenis rij ik terug naar Molenbeersel. Het dorp ligt verloren, diep in de noordoostelijke uithoek van het land, ver weg van alles wat belang heeft. De grens met Nederland slingert

er in een bocht van negentig graden rond het dorp, als een onzichtbare scheidingslijn tussen de uitgestrekte akkers en velden, doorheen een platteland dat hier nog schijnbaar moeiteloos standhoudt.

Aan weerszijden van het kaarsrechte asfalt staat de mais er beuteurd bij door het regenachtige voorjaar. Het vlakke landschap wordt slechts onderbroken door verspreide bosschages en een handvol verdwaalde woningen. Honderden keren heb ik deze weg afgelegd, maar toch voelt het deze keer anders. Ik ben op weg met een specifieke missie. Ik wil uitzoeken wat er zich in augustus 1944 heeft afgespeeld in deze streek. In dit dorp aan het einde van de wereld.

Hoewel ik hier nooit heb gewoond, ken ik Molenbeersel wel. In mijn jeugd speelde ik bij de lokale voetbalclub Hoger Op Molenbeersel. Ik liep en fietste zo goed als ieder weekend door deze straten. Maar wat wist ik eigenlijk van deze plek waar nooit iets leek te gebeuren? Van dit godvergeten oord met zijn 3500 inwoners?

Als voorbereiding op mijn zoektocht ben ik na de begrafenis opnieuw naar dezelfde bibliotheek gegaan om er enkele boeken te lenen, onder andere het boek dat ik eind jaren 90 had gelezen. Bij de razzia op 22 augustus 1944 bleken in totaal negen slachtoffers te zijn gevallen, onder wie mijn vijf familieleden.

Die beperkte informatie en de woorden van grootmoeder eind jaren 90 zijn mijn enige startpunten. Maar waar begin ik dan aan mijn zoektocht? Ik hou halt aan de Sint-Leonarduskerk. Onder de rij dikke eiken voor de kerk parkeer ik mijn auto. Terwijl enkele tientonnars over de steenweg voorbijrazen, zoek ik tevergeefs naar een monument of een herinnering aan de razzia. In andere dorpen, waar vaak veel minder gebeurde tijdens de oorlog, staan er wel monumenten. Waarom hier dan niet? Op een plek waar op één enkele dag negen slachtoffers vielen?

Het lijkt of iemand die geschiedenis met een grote gom heeft uitgeveegd. Alsof de gebeurtenissen van 22 augustus 1944 nooit hebben plaatsgevonden.

Ik kon toen nog niet vermoeden dat het mij ruim tien jaar van mijn leven zou kosten om te achterhalen waarom dat zo was. Zelfs antwoorden vinden op de meest voor de hand liggende vragen bleek niet zo eenvoudig. Vragen zoals: wat had er zich die ochtend precies afgespeeld? Was het inderdaad een vergissing? En waarom werd er achteraf dan zo geheimzinnig gedaan over de *razzia*?

Dit boek is het relaas van die zoektocht. Een tocht die begon in de zomer van 2013 en mij zou meevoeren langs tientallen getuigen, dorpsbewoners, familieleden en hoofdrolspelers. In een tijdspanne van tien jaar nam ik duizenden pagina's aan dagboeknotities, processen-verbaal en rechtbankverslagen door. De sleutel kreeg ik pas in 2020 in handen, toen ik eindelijk toegang kreeg tot het belangrijkste archief.

Net voor de coronacrisis uitbrak, verleende het College van procureurs-generaal mij toestemming om de dossiers van het Militair Gerecht in te kijken, dat na de oorlog onderzoek verrichtte naar de feiten. Sinds eind jaren 40 zaten die documenten achter slot en grendel. Veel van die dossiers werden sindsdien nooit nog ingekeken. De touwtjes waarmee de papieren werden samengebonden, zaten er nog rond. Zo waren de dossiers in dozen geduwd en weggestopt, om nooit meer geopend te worden.

Tussen dat stof was ook de waarheid neergedwarreld.

Het gevolg laat zich raden: een riool dat nooit wordt ontluicht, gaat stinken. Onder het deksel van de geschiedenis begonnen roddels, halve verzinsels en hele leugens te woekeren. De verkeerde mensen werden beschuldigd, levens verwoest.

Voor alles is dit dan ook het verhaal over de vele gedaantes van de waarheid. En de vraag of de echte waarheid tachtig jaar na datum nog aan het licht kan komen.

IN DE DORSTIGE HERTEN

Leesexemplaar

Herberg In de Dorstige Herten. Met onbekende bezoekers. De achternamen van de uitbaters zijn om een onbekende reden foutief gespeld.

1

Na mijn vruchteloze zoektocht naar een monument rij ik diezelfde middag nog tot net buiten het kleine dorpscentrum. Daar stuur ik mijn auto de oprit van een witgekalkt huis op. Dit is de plek waar alles op die 22ste augustus 1944 begon. Ik blijf een paar tellen zitten en neem de oude herberg in mij op. Het langgerekte gebouw ligt een meter of vijf van de drukke steenweg, met de voorgevel een beetje schuin, ietwat verlegen zelfs, naar de vluchtige passanten gericht. In het midden van de gevel bevindt zich de voordeur, met aan weerskanten twee smalle ramen. Daarboven begint meteen het schuine dak, met centraal een uitspringende dakkapel. Daaronder moet ooit het uithangbord van het café hebben gehangen: herberg In de Dorstige Herten.

In mijn jeugd ben ik hier honderden keren voorbijgereden, op de fiets of in de auto van mijn vader, maar nooit heb ik hier stilgestaan. De Franse historicus Pierre Nora bedacht een treffende term voor plaatsen als deze: *un lieu de mémoire*, een oord van herinnering. Plekken waar je de geschiedenis kunt aanraken.

Het verleden wordt pas geschiedenis als er herinnerd wordt. Maar dat gebeurde hier nooit. Niets doet vermoeden dat dit de plek was waar het verhaal zich afspeelde dat mij eind jaren 90 werd verteld.

Op 22 augustus 1944 werden mijn overgrootvader Willem en zijn vader Lambert hier neergeschoten. Drie broers van Willem werden opgepakt en keerden nooit meer terug. Met die informatie moet ik het al jaren doen. Pas nu ik dieper in de geschiedenis duik, besef ik dat het verhaal dat mijn grootmoeder mij had verteld, slechts een verhaal was gebleven, een vertelsel dat zich al die tijd in een ander

universum leek af te spelen. Nu ik hier aan de oude herberg sta en het verhaal in mijn verbeelding een andere plaats heeft ingenomen, dringt het gewicht van deze plek tot mij door.

Ik besluit aan te bellen. Met een klein hart. Het huis is al lang niet meer in handen van mijn familie. Wat zullen de nieuwe bewoners denken van mijn historisch voyeurisme?

Een keurige vrouw, ik schat haar een jaar of zeventig, doet open. Ik leg haar uit dat ik een nazaat ben van het gezin dat hier tijdens de Tweede Wereldoorlog woonde. Na het weinige verteld te hebben van wat ik weet, lijkt ze zich te excuseren. Ze heeft het huis nog maar net gekocht, zegt ze, sporen zijn er niet meer. Ze spreekt met een Nederlands accent, zoals zovelen in deze grensstreek. Tot mijn verbazing kent ze het verhaal wel. De burens hebben het haar verteld. Ze nodigt mij uit om binnen te komen, leidt mij door de keuken, omhoog naar de slaapkamers en weer terug naar beneden.

‘Het moet verschrikkelijk zijn geweest’, zegt ze wanneer we opnieuw in de keuken staan. Onder mijn voeten wisselen de tegels in geel, zwart en rood elkaar af. De tijd lijkt hier sinds 1944 te hebben stilgestaan.

* * *

Vroeg in de ochtend van 22 augustus stapte mijn overgrootvader Willem deze keuken binnen. Tien minuten eerder had hij aan de andere kant van het dorp afscheid genomen van zijn vrouw en vier kinderen. Ploeterend door het mulle zand van de landwegen baande hij zich een weg naar de herberg waar zijn ouders woonden. Hij pufte. Er lagen die ochtend lange schaduwen over het vlakke land. De eerste zomerzon gloeide op zijn huid. Het belofde een warme dag te worden.

Na tien minuten fietsen bereikte Willem het ouderlijke huis. Destijds was de herberg aan het gezicht onttrokken door een opgeschooten beukenhaag en een rij eiken naast de steenweg. Het gaf de plek

een idyllische aanblik. De familie woonde hier al sinds 1910. Twee jaar eerder waren Willems ouders getrouwd in het Nederlandse stadje Weert, een kilometer of tien over de grens. Lambert was Belg, To Nederlandse. Geen van beiden had het breed. Volgens de huwelijksakte konden ze zelfs de paar stuivers voor het trouwboekje niet betalen. De stad moest het geld bijschieten. Drie maanden later bleek waarom er zoveel haast bij was: op 14 juni 1908 kwam hun eerste kind ter wereld: Wilhelmus, roepnaam Willem. Genoemd naar de belangrijkste man uit de geschiedenis van het land waar hij werd geboren.

Twee jaar later, in het voorjaar van 1910, ruilden Lambert en To Nederland voor België. In een door paarden getrokken verhuiskar trokken ze over de grens. Bestemming: Molenbeersel, het geboortedorp van Lambert. Achterin, tussen de schamele huisraad, zaten Willem en zijn broer Pieter, die in 1909 ter wereld was gekomen.

Bij een dokter uit de buurt leende het gezin 2400 frank voor de aankoop van een 'huis met aanhorigheden, weide en bouwland', zo staat het in de notarisakte in sierlijk krulschrift genoteerd. Terwijl Lambert aan de slag ging met de paar hectare landbouwgrond die hij bij elkaar sprokkelde, stampte To in de voorkamer herberg In de Dorstige Herten uit de grond. De locatie was slim gekozen. In datzelfde voorjaar van 1910 denderde de internationale stoomtram Maaseik-Weert voor de eerste keer voorbij het huis. Vol ontzag moet de kleine Willem hebben toegekeken hoe de locomotief aan de overkant van de steenweg voorbijtuft. Dat ritueel voltrok zich een keer of tien per dag. Soms met een handvol passagiersrijtuigen, dan weer met goedgevulde wagons met steenkool, hout of kunstmest. Zo werd deze streek tegen twintig kilometer per uur uit het moeras getrokken.

Tot diep in de negentiende eeuw was Molenbeersel niet meer dan een bruine archipel: een aaneenschakeling van bescheiden hoogtes die een paar meter boven een weids, waterziek gebied uitstaken. 's Winters werden gehuchten eilanden. Gezinnen raakten maandenlang afgesloten van de buitenwereld, aangewezen op wat ze zelf produceerden of bij elkaar konden scharrelen.

LINKS Lambert en To aan de voordeur van de herberg.

RECHTS De trouwfoto van Willem Dirx en Nel Schaekers uit 1931.

Het dorp was niet toevallig naar zijn woeste ligging vernoemd: Beersel betekende zoveel als nederzetting (*sel*) in een moerasgebied (*beer*). Het voorvoegsel -molen verwees naar een oude watermolen in het dorp. Aan het einde van de negentiende eeuw verkocht de Belgische staat het moerasgebied aan een Engelse investeringsbank die er grootscheepse ontwateringswerken op touw zette. Met de hand groeven arbeiders de Lossing, een afvoerkanaal dat recht naar de Maas leidde. Maar ook daarna bleef de streek vergeven van vennen en poelen. Tot kort voor de Tweede Wereldoorlog eiste de moeraskoorts hier zelfs nog doden, als ware het een verre, exotische kolonie.

Dat verhinderde Willems ouders niet om aan gezinsuitbreiding te doen. Na de verhuizing kwamen er tussen 1910 en 1925 nog eens vier jongens en vier meisjes bij. Het leven in de herberg moet hectisch zijn geweest. Met zijn twaalf in een klein huis, met maar drie slaapkamers en amper ruimte op de benedenverdieping, waar de helft van de oppervlakte café was.

Was het daaraan dat Willem dacht toen hij op de ochtend van de razzia deze keuken binnenstapte? Aan het benepen gevoel dat hier had gehangen wanneer ze met z'n allen in het kleine achterkamertje zaten? In 1931 had hij het ouderlijk huis verlaten. Na zijn huwelijk met de vier jaar oudere Nel Schaekers trokken ze in bij haar vader, hemelsbreed nauwelijks een kilometer van de herberg. Nel zette er vier kinderen op de wereld. Mijn grootmoeder was de tweede in de rij, geboren in 1935.

Om dat gezin te onderhouden volstond een klein boerderijtje niet langer. In de jaren 30 kreunde de landbouw in België onder de economische crisis. Willem probeerde het een tijdje in de zinkfabriek in Rotem en later bij een aannemer in de steenkoolmijn in Zwartberg, maar in 1942 hield hij het er voor bekeken en ging hij bij zijn vader in dienst. Terwijl To de herberg runde, kon Lambert wel wat hulp gebruiken op de boerderij. Wellicht niet zozeer omdat er veel werk was, maar wel omdat werknemers in de landbouw vrijgesteld waren van dwangarbeid in Duitsland. Twee broers van Willem, Henri en Albert, waren Willem al voorgegaan. Samen bewerkten ze in die oorlogsjaren de zes hectare aan akkers, waarop vooral rogge, tarwe en haver werd gezaaid.

Zo kwam het dat ze op de ochtend van 22 augustus 1944 als vanouds in de kleine keuken zaten: Lambert en To, de al getrouwde broers Willem, Henri en Albert – die voor hun dagtaak naar de boerderij waren gekomen –, en de nog thuis wonende Jaak, Dora en Lies.

To stond erop dat ze met zijn achten samen zouden ontbijten, zodat ze vroeg aan de dag konden beginnen. Het zwaarste werk zou dan achter de rug zijn voor de zon op zijn hoogste punt stond. In de afgelopen dagen hadden ze in de ochtenduren het graan geoogst, in schoven gebonden en op het land te drogen gezet. Vandaag zouden Lambert, Willem, Henri en Albert het werk verleggen naar een lap grond tegenover de herberg. Er moesten diepe greppels worden gegraven, want als straks de eerste regen viel, zou de aarde opnieuw in een grote spons veranderen die de neerslag opzoog en die een hele winter lang niet meer losliet.

Waarover ze het die ochtend aan tafel hadden, weet ik niet. Dat geef ik maar beter meteen toe. Sommige zaken zijn na al die jaren niet meer te reconstrueren. Ik zou de waarheid kunnen vermengen met eigen veronderstellingen of fictieve conversaties, maar dat zou de grens doen vervagen tussen wat er echt gebeurde die ochtend en mijn eigen vermoedens. Dat zou afbreuk doen aan dit verhaal. Ik heb er dan ook bewust voor gekozen om dat niet te doen. Alle feiten in dit boek, ook de citaten, zijn afkomstig uit de bronnen of uit de gesprekken die ik voerde.

Dat gezegd zijnde: het kan haast niet anders dan dat er die ochtend een uitgelaten sfeer hing in de herberg. Drie maanden na de landing in Normandië waren de geallieerden eindelijk door de Duitse linies gebroken. In Frankrijk ging het nu razendsnel. In het dorp luisterden ze met ingehouden adem naar de hoopvolle berichten op Radio België. Sommigen hielden zelfs een landkaart bij waarop met gekleurde punaises de vorderingen werden aangeduid. Die punaises waren nu Parijs genaderd. In dit tempo zou de bevrijding niet lang meer op zich laten wachten. Dan zouden ze de caféstoelen naar buiten slepen, de tapkraan opendraaien en dansen tot het ochtend werd.

Toen, het was rond zeven uur, werd er plots op de voordeur gebonsd. Aan tafel kruisten de blikken elkaar. Het café was zo vroeg nog niet open. Dat wist iedereen in het dorp toch? De gesprekken vielen stil. Een brommend geluid drong de keuken binnen. Op de steenweg leek een voertuig tot stilstand te zijn gekomen, maar door het keukenvenster was er alleen uitzicht op de vredige boomgaard naast de herberg, waar de rijpe appels vuistdik aan de doorbuigende takken hingen.

'Ik ga wel', zei Lambert. Voor ze hem konden tegenspreken, schoof hij zijn stoel achteruit en beende hij de gelagzaal in. Enkele tellen later bereikte hij de voordeur, zette zijn hand op de klink en trok de deur nietsvermoedend open. Een fractie van een seconde werd hij verblind door het heldere ochtendlicht. Dan trad de duisternis in.

2

Lambert kreeg niet eens de kans om iets te vragen. Hij werd neergeschoten meteen nadat hij de voordeur opende. Willems zus Dora, een jonge vrouw van 21 met donkere haren en diepliggende ogen, was zich op dat moment aan het klaarmaken om naar de ochtendmis te gaan. Ze stond naast haar vader toen hij de deur naar zich toe trok. Voor haar ogen zakte hij in elkaar.

Begin oktober 1944, nadat het stof van de bevrijding was neergedaald, deed Dora als eerste aangifte bij de rijkswacht. Voor de eerste keer werd er op papier gezet wat er zich had afgespeeld.

'Zonder iets te zeggen zijn ze beginnen schieten', noteerde de rijkswachter tegenover haar. Dora vertelde hoe de herberg meteen daarna van alle kanten onder vuur was genomen. Seconden nadat Lambert in elkaar gezakt was aan de voordeur, werd ook Willem getroffen. Hij zat in de keuken. Hij had geen idee wat hem overkwam.

'Mijn vader Lambert en mijn broer Willem werden doodgeschoten', vatte Dora de gruwel samen, zonder in detail te moeten gaan. *'Mijn drie andere broers, Henri, Albert en Jaak, werden meegenomen. Ze zijn tot op heden niet teruggekeerd, en wij weten ook niet waar ze zich bevinden. Ik zou graag weten wat er van hen is geworden.'*

'Oorlogsmisdaad', krabbelde de rijkswachter in de zijlijn van het proces-verbaal.

Het gerecht beval een diepgaand onderzoek. Een paar weken later klopte de rijkswacht aan bij de herberg. Ook To moest nu haar verhaal doen.

'Opeens hoorden we buiten schreeuwen "handen omhoog!" en begon men op de deur te slaan', vertelde de moeder van het gezin.

'Mijn echtgenoot ging de deur openen en onmiddellijk werd hij zonder iets te vragen neergeschoten.'

Dat was het startschot voor een belegering. De kogels kwamen van alle kanten. Het moet in de keuken volkomen onduidelijk zijn

Lambert aan de zijgevel van zijn woning.

geweest wat er gebeurde. In een reflex dook iedereen naar de vloer – weg van de dood die zich boven hun hoofden in muren en kasten boorde. Voor Willem was het toen al te laat. Volgens Dora en To werd hij geraakt in zijn buik terwijl hij aan de tafel zat. Hij viel van zijn stoel en bleef roerloos liggen op de koude tegels.

Seconden later stormden de daders het huis binnen. Ze zochten wapens en onderduikers, zo zeiden ze in het Duits. Alles werd overhoopgehaald. Kamers doorzocht, lades en kasten opengetrokken, de inhoud op de vloer gekieperd. Na een korte huiszoeking bleek er van wapens of onderduikers geen spoor.

Bekomen van de eerste schok stormde To naar buiten.

'Wat hebben jullie gedaan? Mijn man en mijn zoon, onschuldig neergeschoten', tierde ze volgens haar eigen verklaring tegen de daders.

Ze worstelde zich door een groep Duitse soldaten, stapte op de vrachtwagen af en eiste de overste te spreken.

Daarop werd ze – ik citeer opnieuw haar eigen woorden – ‘*afgesnauwd gelijk een hond*’. De soldaten dreven haar met stampen en slagen van hun geweerkolven terug het huis in.

Intussen werd de hele herberg geplunderd. Op zolder werd vijftienduizend frank spaargeld geroofd. De zes fietsen naast de woning, ook die waarmee Willem net was aangekomen, werden op een vrachtwagen geladen, samen met zowat alles wat ook maar enige waarde had. Uit het dossier dat de familie achteraf indiende bij de Dienst Oorlogsschade blijkt de omvang van de plundering. Een kleine greep uit wat verdween: 20 kg spek, een kilo koffie, anderhalve hesp, 300 sigaren, 208 eieren, zes damesjurken, twee herenkostuums, een damesmantel, 16 sponsen handdoeken en een hoop beddengoed.

Terwijl Willem en Lambert lagen te sterven, werden de nog aanwezige mannen naar buiten geleid. Willems drie aanwezige broers Henri, Albert en Jaak moesten tegen de buitenmuur gaan staan. Handen omhoog. De jongste, de achttienjarige Jaak die nog thuis woonde, was er het ergste aan toe. Een van de kogels had zich door zijn arm geboord. Telkens hij zijn arm even probeerde te laten zakken om het bloeden te stoppen, werd hij meteen met een geweer in de rug gepord.

Henri en Albert waren ongeschonden uit de beschieting gekomen. Met hun 31 en 27 jaar waren ze een stuk ouder. Ze hadden een gezin en waren net als Willem bij hun ouders komen ontbijten om mee te helpen bij het graven van de greppels. In de plaats daarvan stond de broers een gruwelijk karwei te wachten.

Te midden van het heen-en-weergeloop kwam voor de herberg opnieuw een auto tot stilstand. Drie mannen werden hardhandig van de achterbank geduwd. Een van hen was er erg aan toe. Zijn aangezicht was zwaar toegetakeld. Hij droeg geen schoenen, alleen maar zwarte sokken, en was nauwelijks nog in staat om op eigen

benen te staan. Twee Duitse soldaten ondersteunden hem onder zijn schouders en sleepten hem mee, terwijl zijn slappe voeten een spoor trokken door de kiezels van de steenweg. In een rechte lijn ging het naar de elektriciteitspaal tegenover de herberg.

Een paar Duitse soldaten doorzochten de zolder van de herberg, kwamen terug met een bindkoord en mikten het touw vakkundig over de dwarsbalk van de elektriciteitspaal, een meter of vier boven de grond. Het andere uiteinde knoopten ze tot een strop, waarna ze de lus over het hangende hoofd van de half bewusteloze kerel schoven.

Douaniers Jules Westhovens en Hubert Mullens waren getuige van dat tafereel. Ze waren net op weg naar hun ochtenddienst aan de grens, toen ze aan de herberg passeerden. Een *'dikke, gezette kerel van ongeveer veertig jaar'* hield hen samen met enkele andere passanten tegen. Ze moesten toekijken hoe de drie broers naar de elektriciteitspaal aan de overkant van de weg werden geleid. Een van de andere mannen die net uit de auto was gehaald, moest naast Henri, Albert en Jaak gaan staan. Het viertal kreeg het uiteinde van het touw in handen geduwd.

Ze moeten hebben tegengesputterd, want douanier Mullens hoorde de dikke kerel tegen een van zijn handlangers zeggen dat hij met zijn geweer achter de mannen moest gaan staan. Het was duidelijk wat hun lot zou zijn als ze het vonnis niet zouden voltrekken. Het viertal wendde de ogen af, zette de voeten schrap en trok dan toch aan het touw. Met iedere ruk gingen de zwarte sokken verder de hoogte in. De man spartelde nog een paar keer met zijn linkerbeen. Toen was het gedaan. Een Duitse officier stapte naar voren, wapende zijn pistool en mikte voor de zekerheid nog een kogel dwars door een van de ogen van de opgehangene.

De dikke kerel die de leiding had, scheen er plezier in te hebben. Hij ging de herberg binnen en haalde een stuk karton en een potlood. Terug buiten krabbelde hij iets op het karton, bond er een stuk touw aan vast en gooide het als een prijskaartje om de nek van het bengelende lichaam. De drie broers richtten hun ogen op.

Er stond: *'Zo straft men de moordenaar van een Duits soldaat.'*

DE VERGISSING

Leesexemplaar

1

De ophanging liet in het dorp een diepe indruk na. Het was een gruwel die in België maar zelden werd vertoond.

Zo goed als alle oudere inwoners die ik tijdens mijn onderzoek zou spreken, beweerden dat ze naar het lijk waren gaan kijken. Volgens sommigen moest het er vierentwintig uur blijven hangen, anderen hadden het over minstens drie dagen. Zonder uitzondering kenden ze de tekst op het kartonnen bord. Afgezien van een paar kleine nuances (Stond er ‘moordenaar’ of ‘moordenaars’? En was het ‘Duitse soldaat’ of ‘Duitse soldaten’?) bevestigde iedereen de teneur.

De razzia was een vergelding, een wraakactie voor de aanslag op een Duitse soldaat. In Molenbeersel had niemand daar verdere uitleg bij nodig. In het naburige Kessenich, vijf kilometer verderop, was zes dagen eerder op klaarlichte dag een Duitser doodgeschoten door het verzet. Dat nieuws was als een lopend vuurtje rondgegaan. De man aan de elektriciteitspaal had die actie met de dood bekocht.

Tot daar stond het verhaal beschreven in het handvol boeken waarin de razzia terloops werd vermeld. Wat ik niet wist (en de schrijvers schijnbaar ook niet), was dat mijn familieleden die vergelding moesten uitvoeren. Ik kan me nauwelijks voorstellen hoe het geweest moet zijn voor Willems drie broers. Het ene moment zaten Henri, Albert en Jaak nog nietsvermoedend aan de keukentafel.

LINKS Willem Dirkx en zijn vrouw Nel Schaekers, wellicht ergens in 1943. Op de voorgrond de kinderen: Thieu, Bèr (die jong stierf), mijn grootmoeder Toke en Gerard.

Niet veel later lagen hun vader en oudste broer voor hun ogen te sterven en werden ze gedwongen om een half bewusteloze man aan een touw omhoog te trekken.

Pas nu ik de feiten stilaan helder heb, besef ik ook hoeveel pech Willem had. Hij was op de verkeerde plek op het verkeerde moment. Als hij die ochtend niet naar de herberg van zijn ouders was gefietst, was hij nooit betrokken geraakt in de razzia. Van zulke toevalligheden hing het dus af of je de oorlog overleefde of niet.

In de week na mijn bezoek aan de oude herberg beslis ik de route van Willem te reconstrueren. Ik rij naar de plaats waar hij op die 22ste augustus voor de laatste keer de deur achter zich dichttrok. Een handvol huizen ligt er samengedrukt langs een voorzichtig krommend straatje, gescheiden van de rest van het dorp door een zee van uitschietende prei. Helemaal aan het einde van de straat staat het huis waar mijn overgrootvader destijds woonde.

Ik ken deze plek goed, want later bleef zo goed als de hele familie hier wonen. De jongste zus van mijn grootmoeder erfde het huis van Willem en Nel op nummer 2, mijn grootmoeder bouwde haar eigen huis op nummer 4, haar jongste broer deed hetzelfde op nummer 6. Hier, te midden van deze familiegrond, hoorde ik eind jaren 90 het verhaal van de razzia voor de eerste keer.

Sinds de dood van mijn grootmoeder voelt de straat als een gehavend gebit. Thieu, haar jongste broer, het derde kind van Willem, moet er nog aan wennen dat de rij doorbroken is. Voor het eerst in zijn leven krijgt hij straks andere burens. Hij troont mij mee naar de keuken, zich moeizaam voortbewegend. Een carrière bij Philips heeft zijn ruggenwervels op elkaar geduwd en de schokdempers verpletterd, vertelt hij. Halverwege ons gesprek vraagt hij mij mee te komen. Hij schuifelt voor mij uit, naar de woonkamer. De foto van Willem hangt er ingekaderd aan de muur. Het is dezelfde foto die in het boek staat dat ik eind jaren 90 leende uit de bibliotheek. Pas nu ik er aandachtig naar kijk, merk ik dat het beeld uit een grotere ach-

tergrond is gelicht. De contouren van Willems gezicht zijn flou, alsof iemand een houtskooltekening maakte en de waas van de geschiedenis op papier zette.

‘Ik hoorde de schoten’, zegt Thieu, die zeven was toen zijn vader stierf.

‘Later heb ik de opgehangen man ook horen schreeuwen.’

In vogelvlucht lag de herberg een kilometer verderop. Kon Thieu dat echt gehoord hebben? Of had hij het zich later ingebeeld?

‘Na de schoten ben ik uit nieuwsgierigheid richting dorp gelopen, maar onderweg hielden de mensen mij tegen.’

Pas uren daarna hoorde hij waarom. Zijn vader en grootvader waren onder de slachtoffers.

Thuis werd er na die dag nooit meer over 22 augustus 1944 gesproken. Het was zoals in veel gezinnen die een zwaar offer brachten: zwijgen, de pijn verbijten en doorgaan zonder vragen te stellen.

Terug in de keuken laat hij zijn emoties de vrije loop. Het zijn de tranen van een onverwerkt verleden. Ook hij zit al zeventig jaar zonder antwoorden.

Het verhaal van de vergissing, dat mijn grootmoeder mij vertelde, kreeg ook Thieu te horen. Ik vraag hem waarom niemand ooit moeite deed om op zoek te gaan naar meer uitleg.

‘Hoe moesten we dat doen?’ werpt hij mij tegen.

‘Er was geen internet. We wisten niet waar te beginnen met zoeken. We moesten ons neerleggen bij wat we te horen kregen.’

Na de dood van Willem brak voor het gezin een keiharde tijd aan. Met een enkele koe en nog geen hectare aan schamele zandgrond strompelde de familie door het leven. Willems vrouw Nel vroeg aan haar ongetrouwde broer Pierre om bij haar in te trekken en de kostwinning over te nemen. Maar zelfs met die hulp was het sappelen.

Pas nu begrijp ik hoezeer het drama gewogen moet hebben op mijn grootmoeder. Als oudste dochter kreeg ze het gewicht van het huishouden op haar schouders. Zelf had ze dat nooit tegen mij verteld. Wellicht speelde er ook schaamte mee. In die jaren na de oor-

log had er vaak niet meer op tafel gestaan dan wat dunne soep en botermelk met brokken brood. Bereid in dezelfde ketel, aan een ketting in de schouw.

In het archief van de voormalige gemeente Molenbeersel vind ik een paar weken later enkele brieven waarin de burgemeester om hulp smeekt voor het gezin.

‘De weduwe bevindt zich ten gevolge van het overlijden van haar echtgenoot in een zeer beklagenswaardige toestand, beschikt schier over geen noemenswaardig inkomen en verdient ten volle van gesteund te worden’, schreef hij in 1946 aan de hogere overheid.

Het was een noodkreet die onbeantwoord bleef. Omdat Willem werd neergeschoten en diezelfde dag nog stierf, kon Nel geen aanspraak maken op de schadevergoeding voor concentratiekamp-gevangenen. Per maand in een kamp kreeg de familie na de oorlog vijftienhonderd frank. Voor Willem was dat nul maanden en dus ook nul frank. De streep werd hard getrokken.

Nel zou de klap van 1944 ook nooit helemaal te boven komen. In 1966 stierf ze, amper 61 jaar oud. Een uitgesteld oorlogsslachtoffer, zeiden ze in het dorp.

Na haar dood nam Mèntje, de jongere zus van mijn grootmoeder, het ouderlijk huis over. Ik kwam er in mijn jeugd soms op bezoek, zonder te weten dat Willem er had gewoond. Nu ik dieper in deze geschiedenis duik, wordt het mij pas duidelijk dat dit de plek was waar hij op die 22ste augustus rond halfzeven ’s morgens voor de laatste keer afscheid had genomen van zijn gezin.

Mèntje heeft er geen herinneringen aan, ze was amper acht maanden oud toen. Ze ploft in de zetel, heft haar benen op een poef en lurkt aan haar sigaret. Haar hele jeugd bleef ze in het ongewisse over wat er in de zomer van 1944 was gebeurd. Pas elf jaar na de oorlog, op de dag van haar vormsel, kwam ze erachter dat haar vader Pierre niet haar echte vader was maar haar nonkel.

‘Pas toen bekende ma dat ze al die jaren had gelogen. “Nu ben je oud genoeg”, zei ze. Ik had het altijd al vreemd gevonden dat pa

nooit bij haar sliep. Maar toen ik de waarheid te horen kreeg, was het toch vreemd.'

Mèntje haalt een blikken doos tevoorschijn. Ze toont mij een verweerde foto waarop het gezin is vastgelegd, ergens midden in de oorlog. Zelf staat ze er niet op, zo zegt ze. De kleine uk op de foto is Bèrke, het vierde kind van het gezin dat aan koortsstuipen stierf toen hij anderhalf jaar was. Kort daarna, in december 1943, kwam Mèntje ter wereld.

'De foto moet daar ergens genomen zijn', wijst ze naar de bekiezelde tuin. Een ijzeren overkapping heeft er de krakkemikkige schuur op de achtergrond vervangen.

Voor het eerst zie ik meer van mijn overgrootvader dan alleen zijn hoofd. Willem, met zijn kenmerkende ronde bril en dichtgeknepen ogen, heeft zijn haren achterovergekamd. Hij draagt een zware, donkere colbert. Naast hem staat Nel, een vrouw voor wie het woord moederkloek is uitgevonden. Op de voorgrond poseert hun kroost, herkenbaar aan de brede neus die de familie genetisch domineert maar gelukkig aan mij is voorbijgegaan. Mijn grootmoeder staat recht voor haar vader, in een jurkje met een kort bolerojasje. Een schuine witte strik hangt over haar blonde haren.

Ze kijkt schijnbaar geërgerd in de lens. Moest ze te lang blijven stilstaan? Of had ze net ruziegemaakt met haar broers? Ik kan het haar niet meer vragen. Misschien kreeg ze later spijt van dat zure gezicht, toen ze besepte dat dit de enige foto was waar ze samen met haar vader op stond.

2

Aanvankelijk dacht ik dat grootmoeder mij als kind informatie had bespaard. Dat ze haar uitleg bewust vaag had gehouden. Maar na mijn gesprekken met Thieu en Mèntje wordt mij duidelijk dat ze

niets heeft verzwegen. Ze weten allemaal even weinig. Ik begin te beseffen dat de antwoorden op mijn vragen niet in de eigen familie te vinden zijn.

Ben ik dan te laat aan mijn zoektocht begonnen? Het is een vrees die mij enkele weken bezighoudt. Ik moet rechtstreekse getuigen zien te vinden. Mensen die het zelf hebben meegemaakt en uit de eerste hand hun ervaringen kunnen delen. Maar zijn die er nog, zeventig jaar na de feiten?

Begin 2014 levert mijn zoektocht resultaat op. Er blijkt nog een kroongetuige in leven te zijn. Iemand die op de ochtend van de razzia in de herberg was, en het kan navertellen. Iemand die ik over het hoofd heb gezien. In het archief van de voormalige gemeente Molenbeersel ben ik naast de brieven van de burgemeester op een lijst met de bewoners van de herberg gestoten. Helemaal onderaan staat een naam die ik niet kan thuisbrengen: Fons Dreesen, geboren in oktober 1937, bijna zeven jaar oud in augustus 1944.

Dankzij het telefoonboek vind ik zijn adres. Fons blijkt op amper tweehonderd meter van de oude herberg te wonen, in de zijstraat die langs het huis aftakt van de steenweg. Ik besluit er op goed geluk aan te bellen. Pas de tweede keer heb ik prijs. De ontvangst is hartelijk. Fons zegt te weten wie ik ben. Dat ik hem over het hoofd heb gezien, heeft alles te maken met zijn achternaam, zo zegt hij terwijl we ons aan de keukentafel installeren.

Hij heet nu wel Dreesen, maar tijdens de oorlog ging hij door het leven als Fons Dirxx.

Zijn moeder Philomène was een zus van mijn overgrootvader Willem. Begin 1937 was ze onverwacht zwanger geraakt. Fons vermoedde dat ze wist wie zijn vader was, maar een naam kreeg hij nooit. In het katholieke Molenbeersel, waar de tweeduizend inwoners alles van elkaar wisten, werd er afkeurend gereageerd. Ook al omdat zijn moeder niet voor hem zorgde, maar zijn grootouders die taak op zich moesten nemen. Zo werd de herberg de thuis van de kleine Fons. Op een foto poseert hij tussen Lambert en To, voor

de beukenhaag aan de steenweg. Fons moet toen een jaar of drie zijn geweest. Hij heeft blonde haren, draagt een kort broekje en omklemt met zijn handje de wijsvinger van Lambert.

In de herberg had hij naar eigen zeggen een fijne tijd. De twee jongste zussen van Willem, Dora en Lies, bekommerden zich om de kleine Fons.

‘Dankzij die vrouwelijke opvoeding heb ik een zacht karakter’, zegt Fons, die pas na de oorlog, toen zijn moeder trouwde met zijn stiefvader, van naam veranderde. Vanaf toen heette hij Dreesen, en niet langer Dirkx.

Fons is de enige die mij nog kan vertellen hoe het leven in de herberg eraan toeging. Hij neemt een potlood en een velletje papier en tekent met grove lijnen het grondplan. De indeling van de benedenverdieping volgde een simpel patroon: de gelagzaal aan de voorzijde nam de helft van het huis in beslag. Erachter lagen twee kamers: links de keuken en rechts de woonkamer. Boven, onder het schuine pannendak, bevonden zich aan de voorzijde drie slaapkamers. Aan de achterkant was er over de volledige breedte een grote voorraadkamer, waar de appels uit de boomgaard werden opgeslagen.

Wie langs de voordeur het café binnenkwam, zag aan de linkerkant een vloer met houten planken en een biljarttafel. Tegen de wand hing een vogelpikbord. De andere kant van de kamer was betegeld. Daar stond tegen de achterwand een tapkast, met ervoor enkele vierkante, houten tafeltjes. Volgens Fons was er altijd volk, maar de hoogtepunten waren zonder twijfel de twee dorpskermissen. Dan schoof Lambert het biljart aan de kant en bouwde hij met houten planken een klein podium in het café. Muzikanten uit het dorp gaven er met trekkzakken en accordeons het beste van zichzelf.

Fons noemt het ‘*jas-muziek*’, zoals het kledingstuk. Ik moet ermee lachen, maar eigenlijk was jazz spelen wel een daad van verzet. Het was niet alleen het geluid van de vijand, voor de nazi’s was het ook een uiting van een verderfelijke, negroïde cultuur. Kortom,

LINKS Fons samen met zijn grootouders Lambert en To, in de voortuin van de herberg. **RECHTS** Fons op de fiets bij zijn nonkel Henri, aan de zijgevel van de herberg. In de deuropening is moeder To te zien.

alles waar het nationaalsocialisme niet voor stond. De bezetter had *Swing tanzen* dan ook verboden. Maar in Molenbeersel hadden ze volgens Fons buiten het handvol Duitsers dat de grens bewaakte, nauwelijks last van de bezetter.

Tot die dinsdagochtend in augustus 1944. Als enige in huis lag de kleine Fons nog te slapen. Hij zou in oktober zeven worden. To en Lambert hadden hem de beste plaats op hun kamer gegeven. Zijn bedje was tot onder het kleine raam van de dakkapel geschoven, zodat hij van boven de voordeur een uitzicht had over de steenweg en de tegenoverliggende velden. Hij voelde er zich de poortwachter van zijn eigen kasteel.

Het moment dat Fons wakker schoot, staat hem nog helder voor de geest. De ruit spatte uit elkaar, de scherven stortten zich uit over